
Galna kor i moderna landskap

Frågor om mat och tillit i det nya Europa

AV SÖREN JANSSON

Modernitet är numera ett bekant och förhållandevis oomtvistat inslag inom kulturvetenskaperna. Vi ser begreppet som en övergripande karaktäristik av västerlandets omvandling från agrar- till industrisamhälle. Det gäller till exempel övergången från självhushållning och byteshandel till penningekonomi och kapitalintensiv varuproduktion; en ny syn på människan — som förr var en kollektivt definierad varelse med ödesbestämd och traditionsbunden livsuppgift men med tiden blev en enskild individ med specifika värden och en specifik framtid att erövra; en ny tidsuppfattning, där den cykliska och årsbundna ersattes av en linjär och framtidsorienterad; en rumslig upp-splittring av det mänskliga livsrummet, där många av vardagens aktiviteter decentraliserades från hemmet, gården och byn till ett mer vidsträckt socialt rum.

Visst finns det många brister i modernitetsscenariot, inte minst när man ser det som en konkret historieskrivning. Fenomen som uppmärksammas har — onekligen — en könsmässig slagsida. Penninghushållning, industriarbete, livskarriärer och den rumsliga splittringen av vardagen — för att nämna några exempel — var under ansenlig tid något som i högre grad berörde män än

kvinnor. Det innebär att analysen av industrialiseringens sociala konsekvenser inte enbart blir ensidig ur ett könsperspektiv utan också missvisande, därför att den inte tar hänsyn till att övergången från agrar- till industrisamhälle innebar en överflyttning (snarare än en uttunning) av familjebaserade sociala relationer från en gemensam manlig och kvinnlig sfär till en mer renodlad kvinnlig.

Trots den typen av tillkortakommanden — och diverse interna motsägelser, som är ofrånkomliga i försöken att systematisera och kategorisera sekellånga och i princip globala förändringstendenser — är moderniseringen tämligen oomstridd. Vi vet, enkelt uttryckt, vad som åsyftas och det tycks råda en stor samsyn i definitionen av komponenterna i denna komplexa process. Emellertid, när den vetenskapliga diskursens koordinerade dyningar lämnar historien och söker sig in mot vår egen tids sandbankar sker en påtaglig upplösning av enhetsfronten. Försiktigtvis kan man tala om en grov tudelning av perspektiven; en gren som hävdar betydelsen av modernitetens ”traditionella” grundprinciper — om än under inflytande av viktiga nyorienteringar — och en annan som betonar särskiljandet från det moderna och framväxten av ett radikalt annorlunda postmodernt samhälle.

Jag vet inte om det finns något typiskt etnologiskt sätt att förhålla sig till denna debatt utom, möjligtvis, att man åter kan erinra om den ofta apostroferade eklektisismen, vår strävan att snarare "väva in" än att ta ställning för eller emot. I enlighet med denna övertygelse menar till exempel Orvar Löfgren (1997) att det känns föga meningsfullt med principiella postulat om "var" vi för närvarande befinner oss i den föreställda utvecklingen, likaså, som jag tolkar det, att ta del av renlärliga dokument som fokuserar tendenser och förhållanden som bekräftar det ena eller andra perspektivet. Löfgren föreslår i stället en mer förutsättningslös och kritiskt granskande analys av de centrala begreppen inom modernitets- och postmodernitetsdiskursen, till exempel genom att koppla loss "tidstypiska" tendenser i det moderna och använda dem som analytiskt perspektiv på det förmoderna.

I den här artikeln kommer jag delvis att knyta an till Löfgrens resonemang; inte i första hand vad gäller tidsfokus — eftersom vi här kommer att befinner oss på den fasta samtidens domäner — utan snarare med hänsyn till pläderingen om empiriskt grundade begreppsanalyser. Utgångspunkten är vissa aktuella händelser som utspelas i en ytterst vardagsbetonad kontext, nämligen värdemönster och praxis med inriktning på mat och ätande, och den teoretiska förankringen representeras av den engelske sociologen Anthony Giddens. Valet av empiriskt fält är knappast slumpmässigt, eftersom det råkar vara en av mina väl utstakade nischer, och valet av Giddens har också sin förklaring. Dels kan han betraktas som en av de mer betydande uttolkarna av det hög- eller senmoderna samhället, dels har han, om än inte alltid uppfunnit, varit med om att utveckla begrepp och teorier som direkt knyter an till den vardagspraktik som benämns matvanor.

Sammanfattningsvis är artikeln ingen kri-

tik av Giddens modernitetsperspektiv, snarare tvärt om. Poängen är att visa att en mer ingående tillämpning av relevanta delar av hans teoretiska modell leder till en delvis ny förståelse av moderna skeenden. Rubrikens galna kor får här framträda som en nyckelsymbol för en empiriskt iakttagbar tendens som bryter radikalt mot det vi i allmänhet förknippar med modernitet. Men det intressanta ligger kanske främst i problemet att kategorisera trenden. Det handlar definitivt inte om någonting förmodernt, eftersom den förutsätter och växer fram i intim för- ening med den moderna tidens kännetecken, och det handlar (av samma skäl) lika litet om något postmodernt "bortom" det moderna. Vad kallar man en i viss mening högmodern tendens som i allt väsentligt utgör en konkret protest mot, eller ett medvetet avsteg från, den utsnitslade vägen? Omodern? Antimodern? Oavsett vad vi väljer för etikett ligger den väsentliga utmaningen i själva tolkningen — och det är här begreppsanalysen får sitt stora värde. Men innan vi vandrar vidare i kornas fotspår är det lämpligt se litet närmare på moderniteten à la Giddens.

Perspektiv på det moderna

Det är två välkända texter som används i det följande. Dels *The consequences of modernity* (1990, citatet från den svenska översättningen 1996), dels *Modernity and self-identity* (1991). Av lätt förklarliga skäl blir det inte tal om någon utförlig redovisning av Giddens komplexa idéer utan en summering av några aspekter som är särskilt betydelsefulla för temat i den här artikeln: urbäddning, expertsystem, reflexivitet, risk, tillit och återinbäddning.

Urbäddning, för att inleda med det kanske mest centrala konceptet i Giddens modernitetsteori, syftar på en vittgående ex-

pansion, för att inte säga globalisering, av det individuella livsrummet. Detta har föga eller intet att göra med den tidigmoderna rumsliga splittringen av olika aktiviteter, till exempel separeringen av boende och arbete, utan syftar i stället på att de omedelbara livssammanhangen, var individen än befinner sig, har en vidsträckt regional förankring. Den familj vi har kan mycket väl bo på annat håll och vår världsbild mycket väl präglas av internationella medier. Våra drömmar kan mycket väl hamna på en solig grekisk strand och vår dagliga försörjning mycket väl känna av ett dämpat klubbslag vid ett sammanträdesbord på andra sidan Atlanten.

En viktig urbäddningsmekanism är, menar Giddens, expansionen av expertsystem i det moderna samhället. Natur-, samhälls- och humanvetenskapernas fram- och tillväxt under 1800- och 1900-talen är kanske det tydligaste objektiva kriteriet på denna tendens. Men det centrala ur ett modernitetsperspektiv ligger på en annan nivå; det handlar om hur expertsystemen allt mer infiltrerar vardagslivet. Detta skapar inte bara en tillgång till utan även ett beroende av expertis på ett sätt som var otänkbart i det förmoderna samhället. Elektricitet och avancerad kommunikationsteknologi är det knappast någon som klarar sig utan; många tycks också vara i starkt behov av husläkare, familjerådgivare och personlig bankman.

Reflexivitet är en sorts kulturell disposition i det moderna samhället. Med eller mot vår vilja är vi med andra ord lagda åt att bedöma och överväga vårt eget beteende. När den förmoderna traditionsbundenheten — de givna handlingsramarna — allt mer förlorade sitt inflytande över människors livsföring, och alternativen i både samtid och framtid ökade, ställdes nya krav på individuella ställningstaganden. Ja, själva upplevelsen av en individuell identitet är enligt Giddens ett utmärkande drag för det

moderna samhället — och denna identitet är inget man tilldelas av högre makter utan i grund och botten ett mödosamt reflexivt projekt. Intimt sammanflätat med detta är modernitetens sociala arenor, med andra ord det faktum att många av oss nästan konstant rör oss i socialt anonyma landskap. Vi möter där främmande människor som vi på ett eller annat sätt måste förhålla oss till; kanske välvilligt eller insmickrande, kanske neutralt eller ointresserat. Hur vi än vrider och vänder på det hela blir det nödvändigt att reflektera över hur man bör föra sig — eller inte föra sig. Vilket intryck ska man ge? Ska man strunta i allt och vara sig själv? Och hur är man då? En viktig del i Giddens bestämning av reflexivitetsbegreppet, som vi strax får anledning att återkomma till, är att kroppen fått en allt centralare roll i det moderna identitetsarbetet.

Med talet om risk som ett modernitetens signum menar Giddens inte att det i någon objektiv mening är mer riskfyllt att leva i nutiden än vad som var fallet i det förmoderna samhället. Det handlar snarare om riskmiljöernas karaktär — och om vårt sätt att uppleva risk. Frågan hänger nära samman med den ökade reflexiviteten och expansionen av expertsystem. En viktig dimension är riskbildens globalisering: farorna är ofta mycket avlägsna det konkreta individuella livsrummet. Men de har likväl en potential av våldsamma mått, vare sig vi talar om haverier i kärnreaktorer eller växande ozonhål. En annan aspekt är att expertsystemens expansion bokstavligt talat upptäckt en myriad av faror i den vardagliga livsföringen, att dessa faror flitigt kommuniceras via medier av allehanda slag och — på grund av våra välutvecklade reflexiva talanger — blir ett ständigt närvarande memento i det vardagliga livet. Ytterligare ett inslag i det moderna riskscenariot är att hoten är ett resultat av mänsklig aktivitet. Medan man förr främst hade att frukta naturens inneboende hot, i

Sverige särskilt kyla och regn som orsakade missväxt och svält, är det numera människan själv och hennes beteende som ger upphov till osäkerheten.

Tillit är ett sätt att överbrygga den osäkerhet som blir en naturlig följd av att individen själv inte kan överblicka och kontrollera de processer som påverkar vardagslivet. För att inte bli handlingsförlamad måste nutidsmänniskan lita på att expertsystemen fungerar på ett tillfredsställande sätt. Fåtalet har någon egentlig sakkunskap för att bedöma säkerheten i till exempel järnvägarnas signalsystem, flygtrafikens radaranläggningar eller den medicinska utrustningen i operationssalar — utan i grund och botten endast en erfarenhetsmässigt grundad tillit. Vår förtröstan, när vi sätter oss i ett trafikflygplan, är att allt ska fungera som det vanligen fungerar. Samtidigt är vi mycket väl medvetna om att det inte alltid gör det. Utmärkande för tilliten är med andra ord att den åtföljs av ett visst mått av tvivel: den som vet fullt och fast känner inte tillit — utan tillit är ett sätt att handskas med en känsla av osäkerhet.

Återinbäddning, slutligen, handlar om inslag i moderniteten som verkar i motsatt riktning mot dessa viktigaste tendens — urbäddningen. Med en enkel metafor kan vi tala om processer och system som bokstavligen håller livet ”på plats”. Det mest betydelsefulla i sammanhanget är enligt Giddens vidmakthållandet av ett lokalt förankrat socialt nätverk, men han menar också att tilliten i sig har en återinbäddande funktion. Vi får anledning att återkomma närmare till den här frågan eftersom huvudtemat i artikeln kretsar kring just återinbäddning.

Mat och modernitet

Föga förvånande tar Giddens själv ibland maten och matvanorna till hjälp för att illu-

strera modernitetsdimensionerna — och vi kan lätt peka på en rad allmänt kända förhållanden som visar att parallellen är allt annat än långsökt. Urbäddningen märks på matens domäner till exempel via det enkla faktum att vi inte numera, som så ofta i det förmoderna samhället, själva framställer den mat vi konsumerar. Klimat och odlingsbetingelser i den region vi lever i har ytterst liten återverkan på vilken sorts mat vi äter — och även om förrådshushållning och konserveringstekniker var ett framträdande drag i det förindustriella svenska bondesamhället inser vi lätt att årstidsberoendet var oändligt mycket starkare förr än nu.

Beroendet av expertsystem kan illustreras på olika sätt. Ett handlar om framställningen av livsmedel. Vi får till exempel förmoda att dagens höga konsumtion av ost skulle minska drastiskt om det helt plötsligt blev upp till var och en att själv tillverka den. Likaså är det rimligt att andelen praktiserande veganer skulle öka dramatiskt om all saluföring av kött- och fiskprodukter förbjöds enligt lag. Hur dödar man? Hur flår man? Hur styckar man? Ja, många av oss vet inte eller kan inte — oavsett vilka konkreta skäl som döljer sig bakom denna okunskap. Ett annat expertberoende gäller tillredningen av maträtter: det räcker kanske med att erinra om den veritabla flodvåg av recept som väller fram i dags- och veckopressen. Ett tredje gäller kunskaper om livsmedelskvalitet. Mat är i dag vetenskap; det handlar om vitaminer, spårämnen, kostfibrer, mineraler och allehanda ingredienser; det handlar om att ”balansera” intaget och att ”anpassa” det till energiförbrukningen. Nog är det mycket man bör lära för att tillfredsställa ett tämligen basalt behov.

I en tid när självsvält och hetsätning tycks bli allt vanligare, när bantningstips och allmänna hälsoråd har intagit en fast position i dags- och veckopressen och när den stridbara veganrörelsen gjort avståndstagandet

från konsumtion av animala födoämnen till en avgörande, för att inte säga allt över-skuggande, ideologisk fråga är det kanske onödigt att betona att mat och reflexivitet hänger ihop som ler och långhalm. Men just mot bakgrund av dessa radikala uttrycksformer är det är kanske en poäng att understryka vardagligheten och allmängiltigheten i denna aspekt.

På grund av den mycket vittgående uppmärksamhet som riktats mot allmänhetens matvanor i allehanda informationsprojekt och kommersiella kampanjer (vem vet inte att grovt bröd är nyttigare än vitt, att man bör äta grönsaker och frukt varje dag, att det är mindre fettbildande med lättmjölk än standardmjölk?) — och på grund av att mat är något vi människor oavbrutet stoppar i oss — blir det naturligt att då och då reflektera en smula över sakernas tillstånd. Inte minst hänger detta samman med den moderna tendensen att inkludera kroppen i identitetsarbetet: en allt frekventare föreställning om att kroppen är personlighetens mest markanta presentationsform får rimligen vittgående konsekvenser för synen på det som påverkar kroppens utseende.

Nya farhågor

Risk, tillit och återinbäddning är de centrala begreppen i min diskussion. Därför är det nu lämpligt att lämna de principiella funderingarna om matvanor och modernitet och övergå till en mer handfast empirisk granskning. Jag har tidigare (t.ex. Jansson 1988 och 1990) haft anledning att invända mot det myckna talet om allmänhetens oro över att mat och ätande innebär hälsofaror. Det var framför allt två omständigheter som det ställningstagandet bottnade i: dels enkätmetodiken bakom många larmrapporter, där individer graderar olika "hälsofaror" utan närmare hänsyn till vilken personlig

innebörd de har, dels, och framför allt, egna intervjuundersökningar som i mångt och mycket pekade på ett tämligen ytligt engagemang i frågan om kostens betydelse för hälsan — i synnerhet när samtalen kommer in på fenomen som kan tänkas vara farliga eller ohälsosamma.

Över lag fanns en väl utbredd medvetenhet om vad som enligt expertisen är hälsosamma matvanor, likaså goda insikter om vad som eventuellt brast i den egna mathållningen. Konkret rädsla, eller gnagande oro, för att mat kan vara skadlig för kroppen var dock mindre vanlig. En viktig slutsats i båda undersökningar var att den minoritet som uttalade en mer konkret övertygelse om sambandet mellan mat och hälsa nästan samtliga hade konkreta, självupplevda — eller av läkare dokumenterade — hälsoproblem: övervikt, magkatarr och hög kolesterolt, för att nämna några vanliga exempel.

De här resultaten bekräftades av senare intervjuundersökningar. Vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm fick jag som handledare för ett uppsatsprojekt under läsåret 1994/1995 tillfälle att arrangera en intervjuiserie med drygt hundra personer. Ett flertal av seminarieuppsatserna tangerade på ett eller annat sätt frågor om hälsomedvetande och upplevda hälsofaror (t.ex. Taubert 1995 och Blomqvist 1995), och ett genomgående resultat var att engagemanget i det fallet var långt ifrån översvallande — i varje fall med hänsyn till matvanornas betydelse i sammanhanget.

Mot den bakgrunden kan vi numera konstatera att någonting har förändrats. I det senaste intervjuprojektet¹, som genomfördes mellan november 1996 och juni 1997, är helhetsbilden en annan. Utan att överdriva riskscenariot är det tydligt att funderingarna — eller varför inte säga reflexiviteten — om matens hälsofaror är mer frekventa. Det är en större andel intervju-

personer som uttryckligen oroar sig, och det är betydligt vanligare med ingående och komplexa resonemang i de här frågorna.

Materialets många aspekter på livsmedelskvalitet kommer att redovisas närmare i annat sammanhang (Heidbrink 1998). Låt mig här bara helt kort peka på några viktiga tendenser. Förutom att oron tycks ha ökat kan vi till exempel notera att "källan" för denna oro har bytt skepnad; tidigare var det frukt och grönsaker som nämndes som exempel på "oroväckande" mat — nu är det till allra största del en fråga om kött. Vid sidan av den givna kött-frågan, nämligen galna ko-sjukan och den inflammerade debatten om engelskt nötkött, möter vi en rad andra orosmoment som tangerar uppfödningen av slaktdjur, till exempel följande:

Egentligen tycker jag att hela köttproduktionen skulle förändras, alltså. Det är upprörande över huvud taget att man håller i hormoner och penicillin i djur. Det är inte klokt, för det påverkar ju barn... dom får i sig sånt som dom inte ska ha i sig. Jag menar, penicillin... där har vi ju redan nått gränsen för att inte kunna rå på bakterier... och så håller man på och... det är ju helt sjukt.

För att återknyta till tidigare resonemang ser vi här exempel på ett risktänkande som bär modernitetens prägel. För det första är risken osynlig och abstrakt, omöjlig att ta eller peka på. För det andra är den något som människan framkallat. För det tredje har den sin generella grund i det faktum att människor själva inte kontrollerar livsmedelsframställningen.

Hur hanteras då denna risk? Hur övervinns osäkerheten? Ja, på den punkten finns ytterligare en genomgående tendens i det aktuella materialet; många betraktar nämligen valet av svenska produkter som den väsentligaste garantin mot såväl oönskade beståndsdelar i maten som inhuman behandling av djur. Om detta faktum finns många och långa sekvenser i intervju-

teriet, och det är viktigt att understryka att dessa inte alltid presenteras som svar på konkreta frågor om "varför" det svenska är bäst utan också förekommer helt spontant:

I går åt vi köttsoffa. Vi hade kvar från dan innan... rejält och hemlagat liksom. Ja, man vet ju inte med köttet, men vi äter ju inte irländskt... även om det kanske är urfånigt. Vi köper nog svenskt kött. (Varför det?) Därför att den där förbaskade galna ko-sjukan har liksom... nånstans... kvalitetsmässigt tänker man att svenskt kött är mer... kontrollerat. Det borgar liksom för bra kvalitet.

Tilliten till det svenska

Vi måste naturligtvis ställa frågan om detta handlar om tillit i Giddens mening; en tillit som inkluderar en påtaglig dos av osäkerhet och som inte enbart bygger på vad man "faktiskt" vet. En hastig blick på kunskapsunderlaget, som i allt väsentligt är det som skrivs och sägs i de stora medierna, gör frågan befogad. Den som minns sitt 1980-tal kan lätt erinra sig att matskandalerna handlade om svensk livsmedelsindustri:

December månad 1985 är förmodligen en av de mer skandalomsusade inom livsmedelssektorn. Redan den 3:e avslöjade Konsumentekot den så kallade kadaverhistorien, som i korthet handlade om att självdöda djur maldes ner till djurfoder. Nyheten fortplantades i en rad reportage i dags- och kvällspressen. Veckan därpå var det dags för nya löpsedlar när tidningen Expressen riktade allmänhetens blickar mot ett slakteri i Dalarna som skaffade billiga råvaror till sina korvar genom att via handeln köpa charkuterier som uppnått sista förbrukningsdag.

Den 17:e december var Konsumentekot åter först: frågan gällde slakterimetoderna och deras eventuella inverkan på köttet — framför allt julsinkan. När grisarna skällades blandades nämligen avföring i vattnet och detta vatten tränger sedan delvis in i köttvävnaderna. Metoden är visserligen gammal — och man har aldrig kunnat påvisa att den medför någon form av hälsovådighet — men ändå. Onekligen låter det äckligt (Jansson 1988).

Så kunde mediernas verksamhet sammanfattas 1988. I början av 1990-talet flyttades successivt intresset från det inhemska till det utländska, särskilt i och med den allt intensivarare debatten kring ett svenskt inträde i blivande EU. Efter inträdet i januari 1995 kan vi enkelt konstatera att i princip allt som skrivs om mat och livsmedelsframställning — i negativa termer vill säga — handlar om övriga Europa.

Den allra största enskilda händelsen utspelade sig efter att en grupp engelska forskare onsdagen den 20 mars 1996 presenterade misstankar om ett samband mellan den så kallade galna ko-sjukan och den fruktade Creutzfeldt Jacobs syndrom, som drabbar människor med dödlig utgång. Detta ledde till en omfattande mediebevakning. För *Dagens Nyheter*s del, som knappast kan betraktas som den mest skandalorienterade av svenska dags- och kvällstidningar, kan man konstatera att påföljande vecka innehöll dagliga kommentarer; i flera fall med stort uppslag på framsidan och omfattande rapportering på någon av insidorna. Men som bekant är det många andra frågor som rönt stor uppmärksamhet, till exempel salmonellen i det franska köttet, den hormonstinna Belgian Blue, häpnadsväckande svinslakt i Grekland och allmänt vidriga djurtransporter litet varstans.

Därför finns det skäl att fråga sig om de svenska konsumenternas ställningstaganden — om generaliseringen tillåts — i grund och botten handlar om tillit eller om det snarare är en välgrundad sakkunskap: vi vet helt enkelt att den svenska maten är bäst, säkrast och naturligast — och därmed faller tillitsaspekten bort från fortsatt resonemang.

Ja, trots mediernas övertygande dokument, och trots att det finns en väl spridd kunskap om Sveriges förhållandevis stränga lagstiftning i bland annat djurskyddsfrågor, finns det faktiskt skäl att hålla fast vid Giddens tillit som karaktäristik av det aktuella

skeendet. Jag tänker då främst på intervjupersonernas egenhändigt uttryckta tveågsna inställning. Samtidigt som det svenska är tryggt, säkert, kontrollerat, humant och så vidare finns i nästan samtliga "Sverigeorienterade" intervjuer något som kan liknas vid väl insprängda skärvor av misstro. Låt oss se på ett exempel som följer en längre utläggning om vikten av att köpa svenskt:

Det är ofta man tänker på hur djur behandlas, eller vad dom har fått för mat . . . och det är liksom obehagligt. (Men du tror i alla fall att det är bättre i Sverige?) Nja . . . det är jag inte helt övertygad om . . . nej, inte helt . . . men man har ju sett på TV att på vissa ställen, i Tyskland till exempel . . .

Denna kluvenhet visar sig också i en del nästan halsbrytande motsägelser, som till exempel hos den person som i en sekvens av intervjun ingående berättade om EU-medlemskapets negativa följder med en ökad import av kött — "i dag är importen fri, och så gör man stickprover och hittar saker. Vi får in mycket mer salmonella nu" — för att vid ett senare tillfälle lyriskt prisa det franska köttet — "i Frankrike lever man för maten mer än vad vi gör. Man säljer mer över disk, och det är mycket roligare att handla . . . alla har ju sin egen slaktare".

En återinbäddning med nationella förtecken?

Utan tvekan är återinbäddning det som Giddens minst av allt talar om i sin modernitetsdiskussion. I *The consequences of modernity* (1990) berörs frågan i några få passager och i *Modernity and self-identity* (1991) inte alls. Det är också en smula oklart hur återinbäddningsmekanismerna fungerar. Ett av exemplen, som handlar om att ett lokalt socialt nätverk har stor betydelse för individens både sociala och mentala förankring till den "plats" han eller hon lever i, verkar i högsta

grad relevant. Det är i grund och botten en erinran om interaktionismens bärande tanke om de mellanmännsliga relationernas betydelse.

Det är svårare, tycker jag, att förstå poängen med den andra av processens mekanismer, som sägs vara vår "förtröstan till symboliska medel eller expertsystem" (1996:81). Om återinbäddning är något som verkar i motsatt riktning mot urbäddning — vilket det inte finns anledning att betvivla — är det inte helt lätt att se hur tillit till en av de viktigaste urbäddningsmekanismerna (expertsystemen) kan vara en form av återinbäddning. Men låt oss inte försjunka i denna oklarhet — som möjligen kan bero på att frågan om återinbäddningen inte är något av Giddens huvudintressen. Orsaken till mitt intresse är en undran om huruvida vi inte bör tolka de senare årens händelser i konsumentleden som en form av återinbäddning av radikalare slag än vad Giddens avser med begreppet.

Om vi tillsvidare föreställer oss att det blygsamma intervjumaterialet inte ger en helt missvisande bild kan vi konstatera att det bland svenska konsumenter finns en tendens mot ökande tillit till inhemskt producerad mat — och en motsvarande tendens till ökad misstro mot den importerade. Detta kan knappast tolkas på annat sätt än att tilliten, den nödvändiga känslan av förtröstan på de anonyma systemen, har fått en nationell inriktning. Det vore definitivt fel att tala om en nationell "ram" — att svenskar misstror importerad mat och hyser full tillit till den inhemska. Här finns, som jag redovisar i annat sammanhang (Jansson 1998), en ytterst flytande gräns för det "utländska", som alls inte följer nationsgränserna, och det finns vissa regioner som uppmanar till betydligt starkare misstro än andra — framför allt det forna östblocket. Men det hindrar inte att tilliten i matfrågan har en nationell tendens — och att den därmed

fungerar återinbäddande. Vi riktar blickarna litet mer inåt, mot det trygga och hemvanda, litet mindre utåt, mot det som uppenbarligen känns hotfullt i någon mening.

Säger diskussionen också något om modernitetens riktning? Är vi på väg mot en generell inkapsling i det nationella, som ett radikalt brott mot internationalismen som kännetecknar det högmoderna samhället?

Nej, vid närmare eftertanke är det svårt att finna stöd för sådana idéer — i varje fall utifrån det här specifika problemet. Snarare kan man säga att händelseförloppet talar starkt för att återinbäddningen, även med den mer omfattande innebörd jag lägger i begreppet, måste ses som en logiskt rimlig — ja ofrånkomlig — ingrediens i moderniteten. Den ändrar inte dess riktning (vad den nu skulle vara) utan bromsar dess hejdlösa expansion.

Vad som måste övervägas här är att moderniteten i många avseenden är kulturellt sanktionerad. På mathållningens domäner kan vi historiskt sett inte betrakta processen på annat sätt än att den står i god samklang med grundläggande värderingar om vad som är rätt och riktigt att göra. Problemet uppstår den dag då förutsättningarna för den kulturella sanktioneringen förändras. När modernitetens "följder" upplevs som verkliga existentiella hot, och (nota bene) det står i individens makt att reagera, kommer sannolikt också en reaktion. Den kan visserligen å ena sidan kallas antimodern eftersom den strävar efter att korrigera en rörelse eller utvecklingstendens i moderniteten, men å andra sidan ser vi också att den inte riktar sig mot det moderna projektet som sådant utan just mot specifika inslag som upplevs hotande.

Om man betraktar tendensen till matchauvinism — Vårt land har den allra bästa maten! — ur det här perspektivet blir det också meningsfullt att fråga om den aktuella

reaktionen är en kommentar till något mer än just "farlig" mat. Synen på den egna nationens förträfflighet vad gäller livsmedelskvaliteten är nämligen vida spridd, och av allt att döma har den blivit mer framträdande under de allra senaste åren. Detta gäller till exempel Norge (Kjaernes 1996), Österrike (Köstlin 1998) och England (Caplan 1997). En tanke som inte verkar helt gripen ur luften är väl att det finns någon form av gemensam nämnare i denna rörande enighet — och den måste förmodligen sökas på annat håll än i en subjektivt upplevd oro över hälsofarliga livsmedel.

Handlar det kanske om en tilltagande skepsis inför vissa inslag i det moderna Europas superprojekt — EU? I *Spaces of Identity* (Morley och Robins 1995) hävdas bland annat att de pågående aktiviteterna med syfte att skapa en sorts homogen europeisk identitet är en medveten strategi för att undslippa besvärande och kritiska frågor som bottnar i den politiska integrationens bristande folkliga förankring. Är det kanske så att reflektionerna och känslösvalet kring vardagsmaten kan ses som en bredare kommentar till detta problem — en sorts folklig misstro mot en utlokaliserad, fysiskt frånvarande expertis?

Detta hindrar naturligtvis inte att det döljer sig andra sorters chauvinismer av mer traditionellt snitt bakom de många lokala, regionala och nationella strävandena på den europeiska arenan. Den enkla poäng jag vill understryka är att en fortsatt och mer detaljerad empirisk analys av modernitetsscenario är ett viktigt etnologiskt bidrag i den nutidsorienterade samhällsforskningen.

Not

¹ Studien ingår i ett europeiskt projekt med deltagare från Danmark, England, Tyskland och Sverige. I Sverige har tjugonio medelålders familjer bosatta

i Stockholm intervjuats av Maria Heidbrink och Sören Jansson.

Referenser

- Blomqvist, Robert, 1995. "Oron för kemikalier och synen på vegetarisk mat." Uppsats. Institutet för folklivsforskning, Stockholm.
- Caplan, Pat, 1997. "Eating British beef with confidence: a consideration of food scares and risk assessment in Britain." Proceedings of the Sixth food choice conference, Uppsala 25—27 juni 1997.
- Giddens, Anthony, 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press (Svensk översättning, *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur, 1996).
- Giddens, Anthony, 1991. *Modernity and Self-identity*. Cambridge: Polity Press.
- Heidbrink, Maria, 1998. "Livsmedel, känsla, kvalitet. Synen på mat hos de nya européerna." Manus.
- Jansson, Sören, 1988. "Maten och myterna." I: *Vår Föda*, vol. 40, suppl. 2. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Jansson, Sören, 1990. *Matvanor och hälsomedvetande*. Uppsala: OSJ Förlag.
- Jansson, Sören, 1998. "Mental borders on the European open market? A case study of Swedes and their notions of Swedish and imported foods." Manus för European encounter (red. Daun, Åke & Jansson, Sören).
- Kjaernes, Unni, 1996. *Kjöttimport og forbrukerinformasjon*. Arbeidsnotat nr. 3. Statens institutt for forbruksforskning, Oslo 1996.
- Köstlin, Konrad, 1998. "The austrification of Austria: Promoting differences." Manus för European encounter (red. Daun, Åke & Jansson, Sören).
- Löfgren, Orvar, 1997. "Linking the local, the national and the global. Past and present trends in European Ethnology." I: *Ethnologia Europaea* 1997.
- Morley, David & Robins, Kevin, 1995. *Spaces of Identity*. London: Routledge.
- Tauber, Ylva, 1995. "Kost och hälsa. Attityder bland akademiker." Uppsats. Institutet för folklivsforskning.

Summary

Mad Cows in Modern Landscapes
Questions on Food and Trust in Contemporary Europe

This paper presents an analysis of contemporary Swedish food scares. Its theoretical framework is the

concept of modernity, as developed by Anthony Giddens. Values on food and eating, it is shown, reflect concretely some of the major themes of modernity, such as “reflexivity” and “risk society”, and “globalisation”. However, a central point of argument in this paper is that the concepts of “trust” and

“re-embedding” are of special importance. As a conclusion, the author argues that a growing focus on domestic foods, and equally growing negative consumer values concerning imported foods, reflects a cultural response towards some less desirable effects of the European “open market”.